

## ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1958-1991 РОКИ)

Мусієнко В.С.

КВНЗ «Херсонська академії неперервної освіти»

У статті розглянуто особливості патріотичного виховання дітей в дошкільних закладах України (1958-1991 рр.). На підставі опрацювання архівних матеріалів, публікацій у тогочасній пресі, посібників та монографій вчених-педагогів виокремлено провідні тенденції цього процесу. Розкрито зміст програм виховання в дитячому садку. Виділено основні методи та форми роботи, які застосовувалися в дошкільних закладах щодо формування почуття патріотизму в дітей. Окреслено перспективи подальшого розгляду зазначеної проблеми.

**Ключові слова:** патріотичне виховання, формування почуття патріотизму, діти дошкільного віку, дошкільний заклад, програма.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі розвитку суспільства серед важливих завдань, що стоять перед педагогами, є виховання свідомого громадянина-патріота своєї Батьківщини. Вагоме значення для формування почуття патріотизму в дітей відіграє дошкільний навчальний заклад. Саме в ньому відбувається початковий етап соціалізації особистості, здійснюється підготовка дитини до самостійного громадянського життя. Вирішення сучасних завдань патріотичного виховання дітей у системі дошкільної освіти неможливе без дослідження теоретичної бази надбань минулого, які були направлені на виховання в дитині любові до рідного дому, рідної вулиці, до свого міста, народу своєї країни.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** До проблем патріотизму зверталися корифеї вітчизняної педагогіки Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. У своїх працях вони висвітлювали актуальні для свого часу проблеми розвитку почуття патріотизму у дітей та молоді, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини.

На наш погляд, В. Сухомлинський займав особливе місце серед педагогів, які у 60-х рр. присвятили свої дослідження патріотичному вихованню дітей. Він підкреслював його цінність як засобу вираження особистісних переживань, почуттів, думок дитини, наголошуючи: почуття патріотизму треба формувати засобами музики, слова, праці, природи, народознавства тощо.

Питання ознайомлення дошкільників з окремими аспектами суспільного життя досліджували радянські педагоги Л. Беляєва, Р. Жуковська, С. Козлова, І. Красовська, К. Назаренко та ін. У своїх дослідженнях вони писали, що для виховання початкових патріотичних почуттів, поряд із збагаченням дітей певними знаннями та уявленнями, потрібно формувати в них емоційно-позитивне ставлення до суспільних явищ, подій, до країни та її трудящих.

Аналіз сучасних досліджень у галузі патріотичного виховання дітей дошкільного віку висвітлено в роботах таких науковців: Л. Артемової, А. Богуш, А. Виноградової, Т. Поніманської та ін. Ці роботи свідчать про інтенсивні пошуки вчених і практиків щодо оновлення змісту освіти

й виховання дітей, оптимального всебічного розвитку дітей у сім'ї та дошкільному навчальному закладі. Науковці стверджують, що у дошкільний період життя дитини формуються патріотичні почуття.

Дослідниками різних часів висвітлено окремі аспекти обраної теми. Однак історико-педагогічних досліджень у галузі дошкільної освіти ще бракує.

**Метою нашої статті** є розкриття особливостей патріотичного виховання дітей у дошкільних закладах України (1958-1991 рр.).

**Виклад основного матеріалу.** Насамперед значимо, що у 1958 р. на виконання рішень позачергового XXI з'їзду КППС було прийнято Закон «Про зміцнення школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти СРСР», за яким було введено в країні загальну обов'язкову восьмирічну освіту. Проголошений М. Хрущовим у квітні 1958 року на XIII з'їзді ВЛКСМ курсом на перебудову народної освіти був покликаний вирішити одне головне завдання – «подолати відірваність від життя шкіл та ВНЗ» [10, с. 301]. Відбувалося реформування системи освіти.

Відповідно до Постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 19 червня 1959 р. «Про заходи по дальшому розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку» були створені об'єднані дошкільні заклади – «ясла-садки», збільшилася кількість дошкільних закладів у містах та селах України [1].

Поряд з розширенням мережі дошкільних закладів продовжувалася наукова й науково-методична робота в системі дошкільного виховання. З 1960 р. наукові дослідження очолив Науково-дослідний інститут дошкільного виховання в системі Академії педагогічних наук СРСР. Ним керував відомий психолог О. Запорожець. Центральним Комітетом КППС і Радою Міністрів СРСР було доручено Інституту дошкільного виховання при АПН разом із Академією медичних наук СРСР розробити єдину комплексну програму виховання дітей від народження до вступу до школи [10].

Аналіз педагогічної преси засвідчив, що у рішеннях партії і уряду того часу про подальший розвиток мережі дошкільних закладів підкреслюється необхідність поліпшення якості вихо-

вання дітей. Головною метою виховної роботи визначалося формування нової людини – всебічно розвиненої, ідеїно переконаної, високоморальної особистості, патріота своєї Батьківщини [3]. Як відповідь на це в 60-х-70-х рр. ХХ ст. відбувається активізація науково-методичної роботи в дошкільних закладах.

Як бачимо, наукова платформа для програм та методичних розробок з дошкільного виховання на той час була необхідна. Вона зумовлена пошуками нових шляхів розвитку школи і подальшим зростанням мережі дошкільних закладів. Так, в Україні у 1960 р. діяло понад 4770 дитячих садків, які відвідувало загалом 330670 дітей. У 1970 р. працювало 16500 дитячих садків. З 1980 по 1985 рр. відкрито дитячих садків на 408,7 тис. місць. У 1986 р. діяло 22000 дошкільних закладів, у яких виховувалось 2,6 млн. дітей. Число дошкільних закладів у 1990 р. становило 24 тисячі [1].

Проблеми дошкільного виховання у 60-ті рр. в республіці розробляють науковці відділу дошкільного виховання Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, відділу психології дітей дошкільного віку Науково-дослідного інституту психології УРСР. Тематика та напрями досліджень визначаються завданнями виховання дітей дошкільного віку, рівнем педагогічної науки та запитами практики [1].

Першочерговими документами для практичного втілення наукових здобутків були програми виховання для дошкільних закладів. Так, протягом 60 х-80-х рр. ХХ ст. доопрацьовується «Програма виховання в дитячому садку» (1962 р., 1966 р., 1971 р., 1975 р., 1986 р.), у якій враховуються результати досліджень у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології, вікової фізіології, дошкільної гігієни, здійснюваних в УРСР, а також передовий досвід найкращих вихователів дошкільних закладів. Програма охоплює всі сторони виховання дітей: фізичне, розумове, трудове, естетичне і моральне (патріотичне, ідеологічне) [1; 10].

Відповідно до «Програми виховання в дитячому садку» (1966 р.) моральне виховання полягає у прищепленні «дітям палкої любові до Радянської Батьківщини, почуття братерської дружби до всіх народів, пошану і любов до В.І.Леніна» (спрямованість на комуністичне та патріотичне виховання) [6, с. 5]. Для реалізації цих завдань, як зазначено у програмі, дитину необхідно ввести в світ пізнання навколишньої дійсності, суспільних подій, явищ, проявів патріотизму в поведінці людей та пробудити й утвердити в ній складні моральні почуття і переживання.

Отже, виховання в дітей дошкільного віку основ почуття патріотизму поєднувало в собі завдання пізнавального і виховного змісту. Для формування в дітей почуттів необхідно збагатити їхній кругозір певними знаннями, сформувати правильні уявлення про суспільні явища і події. Поряд із збагаченням дошкільників певними знаннями та уявленнями потрібно впливати на їхні почуття, формувати в них емоційно-позитивне ставлення до суспільних явищ, фактів, подій, до країни, її трудящих.

Так, відповідні почуття у вихованців формувалися в процесі ігрової, трудової, початкової діяльності та підготовки й проведенні свят, при-

урочених до знаменних і пам'ятних дат, а саме: 7 листопада, 1 травня, 9 травня, 23 лютого, 8 березня, 7 жовтня [4].

Внаслідок зазначеної діяльності діти отримували певні знання про рідний край, Батьківщину, людей, про минуле та сучасність, які здійснювали вплив на розум, свідомість й емоції дітей, сприяли розвитку й закріпленню в них почуття любові до Вітчизни.

Як засвідчив аналіз джерельної бази, у програмах 1971 р., 1975 р. видання, з метою морально-патріотичного виховання було розширено й конкретизовано обсяг уявлень дітей, їх знання про Батьківщину й «засновника Радянської держави В. Леніна, про дружбу народів, Радянську Армію» [7, 9].

За архівними матеріалами, про хід підготовки до відзначення 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, в дошкільних закладах Чернівецької області певна увага приділялася моральному й інтернаціональному вихованню, що здійснювалося на заняттях і в повсякденному житті. «Діти обізнані з працею своїх батьків, з працею людей свого міста, села, мають знання про нашу Батьківщину, про В. Леніна».

«У дітей виховується почуття патріотизму, почуття симпатії до людей різних національностей. Вихователі велику увагу приділяють вихованню моральних почуттів шляхом художньої літератури. Для цього в кожній віковій групі обладнані куточки книги з літературою про нашу Батьківщину, В. Леніна та його соратників, про міста і села нашої країни». Для якісного засвоєння знань дітьми застосовували різні методи і прийоми: екскурсії, спостереження, бесіди, читання художньої літератури, перегляд кінофільмів і діафільмів [2, с. 15].

Зазначимо, що поліпшенню роботи з патріотичного виховання в дошкільному закладі сприяли методичні посібники, які були оприлюднені протягом окресленого періоду: «Моральні норми засвоюються з дитинства», підготовлений Л. Артемовою, (1968 р.), «Моральне виховання дітей дошкільного віку», за загальною редакцією В. Нечаєвої (1976 р.), К. Назаренко «Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку» (1979 р.), а також монографія: Л. Артемової «Моральне виховання дошкільників» (1974 р.).

Проаналізуємо більш докладно зазначені методичні посібники. Так, праця «Моральне виховання дітей дошкільного віку» за загальною редакцією В. Нечаєвої (1976 р.) [3], наочно демонструвала широко застосовану практику морального виховання у дитячих садках. У ній стверджувалося, що радянська педагогіка розглядає моральне виховання як активний, цілеспрямований процес: «У дитячому садку цей процес здійснюється у дусі принципів, сформованих у моральний кодекс будівника комунізму, з урахуванням вікових особливостей дошкільників. Конкретно моральне виховання виражається у формуванні основ тих якостей, які потрібні майбутнім громадянам комуністичного суспільства» [3, с. 163]. Саме під таким кутом зору автори розглянули способи виховання любові до Батьківщини, до В. Леніна, працелюбства, поваги до батьків і формування колективізму та дружби між дітьми різних національностей.

Незважаючи на ідеологічну заангажованість, ця колективна праця виявила і позитивні наробки у питаннях дошкільного виховання. Дошкільний вік визнавався відповідальним етапом формування особистості, адже «...у цьому віці формуються важливі моральні якості особистості, риси характеру, що мають винятково важливе значення для всього наступного життя й діяльності людини» [3, с. 4]. Автори акцентували ті психологічні особливості, завдяки яким можна вирішувати завдання щодо формування почуття патріотизму в дошкільному віці: високої сприйнятливості, зумовленої пластичністю нервової системи; чутливості до різних емоційних впливів; нахилу до наслідування.

Відомий науковець К. Назаренко визнавала дошкільний вік відповідальним етапом формування особистості, адже «У цей період у дитини закладаються основи майбутньої свідомості, характеру, поведінки, формуються паростки тих основних якостей, які притаманні радянській людині.» [4, с. 10]. У її методичному посібнику описано систему роботи з виховання патріотичних та інтернаціональних почуттів в дітей, висвітлено взаємодію дошкільного закладу і сім'ї. Вона стверджувала, що радянська педагогіка розглядає моральне виховання як активний, цілеспрямований процес: «Радянські діти-дошкільники близькі до сучасного життя, і їх треба наближати в міру вікових можливостей до ідеалів комуністичного суспільства, формуючи в них початки почуттів гуманізму, колективізму, радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму» [4, с. 8].

Початок 80-х рр. ХХ ст. знаменувався реформуванням усієї системи освіти. Сутність реформи було відображено в «Основних напрямках реформи загальноосвітньої і професійної школи» (квітень 1984 р.) в означеному документі зверталась особлива увага на ідейно-політичне виховання дітей і учнів.

Відзначимо, що на реалізацію рішення Постанови Ради Міністрів СРСР 1984 р. «Про подальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання у школі» в Україні була підготовлена і видана «Програма виховання та навчання в дитячому садку» (1986 р.) під ре-

дакцією Є. Таранової. Зауважимо, що порівняно з попередньою діючою програмою, значно ускладнився зміст навчання у новій програмі. Так, дітям пропонувалися додаткові знання про героїчну працю радянських людей, творчість класиків радянської літератури, мистецтва, музики, нові художні твори, що повинно було сприяти вихованню у дітей любові до Батьківщини [8].

Проте кризові процеси в економіці країни, викликані перебудовою (1985-1991 рр.) у соціально-економічному і культурному житті суспільства, відобразилися на стані дошкільної освіти, відбулося поступове скорочення кількості дошкільних навчальних закладів за рахунок їх закриття, зменшення їх фінансування та кількісних показників прийому дітей.

**Висновки.** Отже, протягом 1958-1991 рр. партійні та державні інституції приділяли певну увагу розвитку системи освіти, починаючи з її вихідної ланки – дошкільної. Зміст навчально-виховної роботи формувалася під впливом ідеологічних нашарувань, які розглядалися як патріотичне виховання.

Завдяки дослідженням вчених та доробку практиків внесено зміни до змісту програм освітньо-виховної роботи в дошкільних закладах; вдосконалювалися методи і прийоми здійснення програмних вимог щодо формування почуття патріотизму в дітей дошкільного віку.

Проте, у визначений хронологічний відрізок висвітлено лише окремі питання формування почуття патріотизму в дошкільників, тоді як виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля є однією з найважливіших педагогічних задач і в теперішній час.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми і засвідчує необхідність подальшої розробки питання виявлення особливостей формування почуття патріотизму у дітей в дошкільних закладах України в період незалежності.

## Список літератури:

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Артемова. – К.: Либідь, 2006 р. – 424 с.
2. Довідки про підсумки перевірки стану навчально-виховної роботи в дошкільних дитячих будинках УРСР – управління дошкільного виховання (1977 р.). – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, Ф. 166, оп. 15, спр. 8937, 77 арк.
3. Моральне виховання дітей дошкільного віку / За заг. ред. В. Г. Нечаєвої. – К.: Радянська школа, 1976. – 168 с.
4. Назаренко К. В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку / К. В. Назаренко. – К.: Радянська школа, 1979. – 167 с.
5. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР / Редакційна колегія: Бондар А. Г., Дзевєрін О. Г., Кобзар Б. С., Костюк Г. С., Мазуркевич О. Р., Чепелев В. І., Шевченко В. С. – К.: Радянська школа, 1967. – 482 с.
6. Програма виховання в дитячому садку. – К.: Радянська школа, 1966. – 228 с.
7. Програма виховання в дитячому садку. – К.: Радянська школа, 1971. – 256 с.
8. Програма виховання та навчання в дитячому садку / Під ред. Є. А. Таранової. К.: Радянська школа, 1986. – 208 с.
9. Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі. – К.: Радянська школа, 1975. – 224 с.
10. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ-ХХ століття) / Т. М. Степанова. Монографія. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 424 с.

**Мусиенко В.С.**

КВУЗ «Херсонская академия непрерывного образования»

## **ОСОБЕННОСТИ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ (1958-1991 ГОДОВ)**

### **Аннотация**

В статье рассмотрены особенности патриотического воспитания детей в дошкольных заведениях Украины (1958-1991 гг.). На основании анализа архивных материалов, публикаций в прессе, пособий и монографий ученых-педагогов выделены ведущие тенденции этого процесса. Раскрыто содержание программ воспитания в детском саду. Выделены основные методы и формы работы, которые применялись в дошкольных учреждениях по формированию чувства патриотизма у детей. Очерчены перспективы дальнейшего рассмотрения указанной проблемы.

**Ключевые слова:** патриотическое воспитание, формирование чувства патриотизма, дети дошкольного возраста, дошкольное заведение, программа.

**Musienko V.S.**

КНЕЕ «Kherson Academy of Continuing Education»

## **PECULIARITIES OF PATRIOTIC UPBRINGING OF CHILDREN AT PRESCHOOL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE (1958-1991 YEARS)**

### **Summary**

In the article peculiarities of patriotic upbringing of children at pre-school institutions of Ukraine (1958-1991.) are examined. Based on analysis of archival materials, publications in press, guides and monographs of scientists and pedagogues it is emphasized the major tendencies of this process. The content of program of upbringing at kindergarten is revealed. Basic methods and forms of work that were applied at pre-school institutions by forming of feeling of patriotism among children are emphasized. It is outlined perspectives of further consideration of mentioned problem.

**Keywords:** patriotic upbringing, forming the patriotic feelings, children of pre-school age, pre-school institution, program.